

№ 1

«INSON KAPITALI VA IJTIMOIY RIVOJLANISH»

«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»

ISSN: 3030-3672

Google
scholar

Volume 1, Issue 1, 2021

SCAN ME

Samarqand_2021

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ШАРОФ РАШИДОВ НОМИДАГИ САМАРҚАНД
ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

I SON

**Инсон капитали ва ижтимоий ривожланиш
журнали**

Journal Human capital and social development

**Журнал Человеческий капитал и социальное
развитие**

**«ИНСОН КАПИТАЛИ ВА ИЖТИМОЙ РИВОЖЛАНИШ»
«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»
ЖУРНАЛИ**

Бош муҳаррир: т.ф.д., проф. Халмурадов Рустам Ибрагимович

Бош муҳаррир ўринбосари: ф-м.ф.н., доц. Хушвақтов Ҳаким

Абдилҳақович

Котиб: и.ф.н., доц. Усманова Дилафруз Каршиевна

Техник муҳаррир: PhD, доц. Насимов Икром Хусанович

ТАҲРИРИЯТ КЕНГАШИ

ЎзФА академиги, и.ф.д., проф. Абдурахмонов Қаландар Ходжаевич

ЎзФА академиги, и.ф.д., проф. Гуломов Саидахрор Саидахмедович

и.ф.д., проф. Нехода Евгения Владимировна (Россия)

и.ф.д., проф. Зенченко Светлана Вячеславовна (Россия)

и.ф.д., проф. Недоспасова Ольга Павловна (Россия)

PhD, professor Ian Patterson (Австралия)

PhD, associate professor Slawomir J. Wroblewski (Польша)

и.ф.д., проф. Холмўминов Шайзоқ Рахматович

и.ф.д., проф. Пардаев Мамаюнус Қаршибоевич

и.ф.д., проф. Мухаммедов Мурод Мухаммедович

и.ф.д., проф. Мирзаев Кулмамат Жонузокович

и.ф.д., проф. Сафаров Баходир Шахриёрович

и.ф.д., проф. Хомитов Комил Зоитович

и.ф.д., проф. Бобаназарова Жамила Холмурадовна

и.ф.д., проф. Насимов Дилмурод Абдуллоевич

и.ф.н., проф. Асланова Дилбар Хасановна

PhD, доц. Джуракулов Шохрух Давронович

и.ф.н., доц. Кривокора Евгения Ивановна (Россия)

и.ф.н., доц. Юлдашев Шамсиддин Қиёмиддинович

и.ф.н., доц. Низамов Ахтам Нуъмонович

и.ф.н., доц. Бозоров Бердимурод Улуғмуродович

и.ф.н., доц. Бобоқулов Баҳромкул Маматкулович

8. Turayev B.X., Boboqulov B.M. Bilimlar iqtisodiyoti shakllanishining nazariy masalalari. Jurnal "Iqtisodiyot va ta'lim" 2017y. №3.

Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич

Pardaev Mamayunus Karshibaevich

**Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
профессори, иқтисодиёт фанлари доктори.**

E-mail: pardaev_mk@mail.ru

Эштаев Алишер Абдуғаниевич

Eshtaev Alisher Abdukanievich

**Ўзбекистон Республикаси Туризмни
ривожлантириш Давлат қўмитасининг
бошқарма бошлиғи, иқтисодиёт фанлари
доктори, доцент.**

E-mail: aa_eshtaev72@mail.ru

ПАНДЕМИЯ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИ ВА ТУРИЗМ СОҲАСИДАГИ МУАММОЛАР ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ ҲАҚИДА

Аннотация: мақолада пандемия шaroитида Ўзбекистон иқтисодиёти ва туризм соҳасидаги муаммолар ва уларнинг ечимлари ҳақида тегишли маълумотлар ва фикрлар баён этилган. Бунда дунё бўйича 2019 йилдаги пандемия билан боғлиқ инқирознинг салбий оқибатлари ва уларни ўнглаш учун нималарга эътибор қаратиш лозимлиги хусусида таҳлилий материаллар келтирилган. Пандемиянинг ишсизлик ва озиқ-овқат хавфсизлиги билан боғлиқ муаммоларни келтириб чиқаргани ва уларни ҳал қилиш йўлларига алоҳида аҳамият берилган. Бугунги кунда ушбу муаммоларни ҳал қилишда ўзини ўзи иш билан таъминлаш, томорқадан самарали фойдаланиш ва ички туризмни ривожлантириш йўлларига ҳам алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: пандемия, инқироз, туризм, туризм хизматлари, халқаро туризм, ички туризм, қирувчи туристлар.

О ПРОБЛЕМАХ ЭКОНОМИКИ И ТУРИЗМА УЗБЕКИСТАНА И ИХ РЕШЕНИЯХ В КОНТЕКСТЕ ПАНДЕМИИ

Аннотация: В статье представлена актуальная информация и взгляды на проблемы экономики и туризма Узбекистана в условиях пандемии и способы их решения. В нем представлены аналитические материалы о негативных последствиях пандемического кризиса 2019 года во всем мире и о том, что следует искать для их устранения. Особое внимание было уделено тому, что пандемия вызвала проблемы, связанные с безработицей и продовольственной безопасностью, и путям их решения. Сегодня при решении этих проблем особое внимание уделяется способам самозанятости, рациональному использованию земель и развитию внутреннего туризма.

Ключевые слова: пандемия, кризис, туризм, туристические услуги, международный туризм, внутренний туризм, въездные туристы.

ABOUT THE PROBLEMS OF THE UZBEKISTAN ECONOMY AND TOURISM IN THE CONTEXT OF A PANDEMIC AND THEIR SOLUTIONS

Annotation: The article provides relevant information and views on the problems of the Uzbek economy and tourism in the context of a pandemic and their solutions. It provides analytical materials on the negative effects of the 2019 pandemic crisis around the world and what to look for to address them. Particular attention was paid to the fact that the pandemic caused problems related to unemployment and food security, and ways to solve them. Today, in solving these problems, special attention is paid to the ways of self-employment, efficient use of land and the development of domestic tourism.

Keywords: pandemic, crisis, tourism, tourism services, international tourism, domestic tourism, inbound tourists.

Мавзунинг долзарблиги. Инсоният ўз тарихида жуда кўп фалокатларни, турли инқирозларни бошидан кечирган. Бир неча бор турли кўринишдаги инқирозлар рўй берганлиги инсоният тарихида маълум. Аммо дунё бўйича 2019 йилдаги пандемия билан боғлиқ инқироздек, инқироз бўлмаган деб эътироф этилмоқда. Бугунги кунда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) ва Халқаро валюта жамғармаси (ХВЖ) дунёни қамраб олган пандемиянинг чуқур ижтимоий ва иқтисодий оқибатлари кундан-кунга оғирлашиб бораётганлигини бир неча бор таъкидлаб келмоқда. Шу туфайли дунё мамлакатларида маълум чекловларнинг қўйилаганини ЖССТ ва ХВЖ тўғри, деб эътироф этди. Аммо шунга қарамасдан, мазкур пандемия бутун дунёни, бутун соҳаларни, бутун инсониятни қамраб олди ва кучли инқирозий тасирини кўрсатди. Бунда энг кўр зарар кўрган соҳалардан бири туризм соҳаси бўлиб ҳисобланади. Зеро, COVID-19 пандемиядан туризм соҳаси барча иқтисодий соҳалар ичида энг кўп жабрлангани соҳалардан бири эканлигини UNWTOнинг баҳосидан ҳам кўриш мумкин. Мазкур ташкилотнинг баҳолашича халқаро туризм оқими бутун жаҳон миқёсида 30 % га қисқариши мумкин (1).

Саёҳат иқтисодиётнинг ҳал қилувчи соҳаларидан бири. Сайёҳлик индустрияси турли тармоқлар, корхоналарни, маҳсулотлар ва хизматларни қамраб олади. Шу туфайли ўта кенг қамровли соҳа ҳисобланади. 2018 йилги натижалар бўйича дунё иқтисодиётга туризмдан келиб тушган маблағларнинг миқдори 8,8 трлн. АҚШ долларини ташкил қилди. Мазкур соҳанинг дунёнинг ЯИМ улуши 10,4 %ни ташкил қилади. Мазкур соҳага 319 млн. ишчи ўринлари тўғри келади (2). Кўриниб турибдики, мазкур соҳа дунё иқтисодиётида етакчи ўринларни эгаллайди. Аммо мамлакатимизда шундай туристик салоҳият бўла туриб, мамлакат ЯИМда унинг 2,5%ни ташкил қилиши ҳали мазкур соҳани кескин ривожлантиришни тақозо қилади.

Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳаси бўйича давлат сиёсати мазкур соҳани барқарор ривожлантиришга, туристлар хавфсизлигини

таъминлашга, иқтисодий ва ҳар бир ҳудуд бўйича ривожлантиришга катта ҳиссасини қўшишга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир. Шу йўл билан туризм соҳаси орқали мавжуд социал-иқтисодий муаммоларни ҳам ҳал қилиш орқали аҳолининг фаровонлиги, яшаш даражаси ва сифатини оширишга ҳам катта имкониятлар яратилади.

Аммо бу соҳани ўнглаш биров мураккаблиги туфайли, бугунги кунгача аниқ прогнозларни қилиш қийин кечмоқда. БТТ (UNWTO)нинг туризм бўйича экспертлари туризмнинг яна йўлга қўйилиб, барқарор ривожланиши бўйича тегишли прогнозларини ишлаб чиқишга шошилишганлари йўқ. Чунки кўплаб мамлакатларда карантин чекловлари бекор қилинганлиги йўқ, фақат айрим ҳолларда юмшатишмоқда холос. Лекин шуни таъкидлаш жоизки, туризмнинг ривожланиши, агар пандемия бутунлай кўтарилиб кетса, олдинги ҳолатга қараганда кейинчалик саёҳатлар кўпайиши эҳтимоли юқори бўлиши мумкинлиги, чунки дунёни кўриш истагида юрган кишиларнинг узок вақт давомида уйларида қолганликлари, уларнинг саёҳат қилишга бўлган иштиёқини ошириши табиий. Бу эса, туризмнинг гуркираб ўсишига олиб келиши мумкин.

Агар ушбу соҳа ўнганмаса, бутун иқтисодий барқарор ривожлантириш ҳам мураккаб бўлади. Ҳозирда Туризм ва экскурсия бўйича бутун жаҳон кенгаши (WTTC) бутун дунё туризм соҳаси бўйича йўқотишлар 2 трлн долларни ташкил этаётганини таъкидлаб, ушбу инқироз оқибатида дунё бўйича туризм соҳасида 75 млн. иш ўринлари бўшаб қолиш эҳтимоли мавжудлигини таъкидлашган (3). Кўриниб турибдики, туризм соҳаси нафақат иқтисодий, балки глобал ижтимоий муаммоларни ҳам туғдириши тайин. Бироқ, UNWTO шуни эслатмоқдаки, ўтган 2008 йилдаги кризис даврида туризм соҳаси кризисни юмшатишга катта ҳисса қўшганлигини инобатга олиб, бугун ҳам ушбу соҳанинг ўнгланиши кризисдан чиқиш имконини беради. Бундан ҳам кўриниб турибдики, туризм соҳасини ўнглаш бўйича координациялашган сиёсатни юритиш, ҳозирги иқтисодий кризисни юмшатишда ҳам муҳим омил бўлиб ҳисобланади. Шу туфайли мазкур соҳани тадқиқ қилиш ўта долзарб ҳисобланади.

Асосий мазмуни. Бугунги кунда дунё миқёсида коронавирус пандемиясининг пайдо бўлиши, унинг таъсири, ижтимоий-иқтисодий оқибатлари ўзининг таъсирини ўтказмоқда. Ушбу масала бутун дунё олимлари томонидан тўхтовсиз тарзда кенг муҳокамага сабаб бўлмоқда. Пандемиянинг таъсири натижасида жаҳон иқтисодийнинг барча реал тармоқларида саноат, қишлоқ хўжалиги, савдо, қурилиш, транспорт, туризм ва бошқа хизмат кўрсатиш соҳаларида сезиларли даражада пасайиш ва ишсизлик кузатишмоқда.

Инсоният ўз тарихида жуда кўп фалокатларни бошидан кечирган. Бир неча бор турли кўринишдаги инқирозлар рўй берган. Аммо 2019 йилдаги пандемия билан боғлиқ инқироздек, инқироз бўлмаган деб

этироф этилмоқда. Бугунги кунда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) ва Халқаро валюта жамғармаси (ХВЖ) дунёни қамраб олган пандемиянинг чуқур ижтимоий ва иқтисодий оқибатлари кундан-кунга оғирлашиб бораётганлигини бот-бот таъкидлаб турди. Шу туфайли дунё мамлакатларида маълум чекловларнинг қўйилаётганлигини ЖССТ ва ХВЖ тўғри, деб этироф этиш билан бирга унинг оқибатларини бартараф қилиш билан ҳам шуғулланиш лозимлигини тақозо қилмоқда.

Олдинлари инқирозлар асосан иқтисодий бўлиб, маълум даражада ижтимоий ҳаётга ҳам салбий таъсири сезилар эди. Бугунги инқироз ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан баббаравар амалга ошмоқда. Жумладан, 2008 йилда бошланган жаҳон миқёсидаги молиявий-иқтисодий инқирозда асосан иқтисодиётга дахлдор бўлиб, иқтисодиёт тармоқ-лари бугунгидек, бутунлай тўхтаган эмас эди, фақат иқтисодий ўсиш “секинлашган” эди, холос. Оқибатда бироз иқтисодий ҳаётимизга ҳам озгина таъсир кўрсатган эди. Ҳамма ўзининг иш жойида бемалол фаолият кўрсатиб, олдингига нисбатан шижоатлироқ, унимлироқ ва самаралироқ ишлашга ўтган эди. Бугунги инқирознинг олдингилардан фарқи, уйдан чиқмасдан ўтиришга тўғри келмоқда. ЖССТ раҳбари Тедрос Адан Гебреисус Женевадаги ташкилотнинг бош қароргоҳида бўлиб ўтган кундалик брифингда, карантин чораларини шошилинч равишда олиб ташлаланмаса глобал иқтисодий секинлашувига олиб келиши мумкинлигидан огоҳлантирди. Кўриниб турибдики, ушбу масала бугунги кунда ўта жиддий. Шу туфайли мазкур мавзу долзарб ҳисобланади.

Халқаро экспертларнинг фикрича жаҳон савдо айланмаси 30 фоизга камаяди, 40 миллиондан ортиқ киши ишсиз қолиши эҳтимоли мавжуд. Европа иттифоқи давлатларида 2020 йилнинг бошида ишсизлик даражаси ўртача 6,2 фоизни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич Европанинг Испания, Италия, Франция, Греция каби давлатларда ўртача 12 фоиздан ошиши кутилмоқда. Жорий йилнинг май ойида ишсизлик даражаси пандемиянинг таъсири туфайли АҚШда ҳам мисли кўрилмаган даражада ошиб бормоқда (4, 5).

Халқаро валюта жамғармасининг жорий йил биринчи ярмида базавий прогнозларига кўра, 2020 йилда жаҳон иқтисодиёти 3 фоизга қисқариши кутилмоқда. Бунда иқтисодий пасайиш ривожланган давлатларда 6,1 фоизни (шу жумладан, АҚШ 5,9 фоиз, Еврозона мамлакатлари 7,5 фоиз) ва ривожланаётган мамлакатларда 1 фоизни, шунингдек, Россияда 5,5 фоизни ва Қозоғистонда 2,5 фоизни ташкил этиши прогноз қилинмоқда (4, 6).

Жаҳонда содир бўлаётган бундай вазият Ўзбекистонга ҳам ўз таъсирини ўтказиб турибди. Жорий 2020 йил 1 чорагида Ўзбекистондаги иқтисодий ўсиш суръати ўтган йилдаги мос даврга нисбатан 1,6 фоизга секинлашиши кузатилган. Бундан ташқари, бу даврда ўтган йилгига нисбатан инвестициялар ўзлаштириш ҳажми ҳам сезиларли қисқарган. Бу

ҳақда Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги томонидан Ўзбекистон иқтисодиётининг жорий ҳолати ва кутилаётган тенденциялар бўйича маълумотида келтириб ўтилмоқда. 2020 йилнинг 2 чорагида иқтисодий ўсиш суръати 4,1 фоизни ташкил этиб, ўтган йилнинг мос давридаги кўрсаткичига (5,7 фоиз) нисбатан 1,6 фоизга секинлашиши кузатилган (4, 6).

Ушбу ҳолатлар мамлакатимизга ҳам бир қанча муаммоларни келтириб чиқармоқда ва айрим мавжуд муаммоларни янада кучайтирмоқда. Буларни ҳал қилиш борасида мамлакатимиз раҳбари бошчилигида кескин чоралар кўрилмоқда. Мамлакатимизда умумий муаммолар билан бирга айрим йўналишдаги муаммолар тегишли эътиборни талаб қилмоқда. Булар қаторига биринчи галда ишсизлик ва бевосита озиқ-овқат хавфсизлиги билан боғлиқ муаммоларни киритиш мумкин. Иккинчи йўналиш мамлакат ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ)нинг шаклланишидаги таркибий ўзгаришларнинг содир бўлиши. Учинчи муаммо туризмнинг кескин камайиши натижасида шу билан боғлиқ яна бир қанча муаммоларни вужудга келтирди.

Ўзбекистонда мазкур пандемия шароитида вужудга келган умумий муаммоларни ҳал қилишнинг ўзига хос йўллари ишлаб чиқилди. Ўзбекистоннинг ушбу тажрибаси бошқа бир қанча мамлакатлар учун ҳам эътиборли. Хусусан, Пандемиянинг таъсирини олдини олиш мақсадида Ўзбекистон ҳукумати бир қатор меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 март куни “Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони ва 2020 йилнинг 3 апрелида яна бир, “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қуватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони қабул қилинди. Унга кўра, Молия вазирлиги ҳузурида Инқирозга қарши курашиш жамғармаси ташкил этилди. Иқтисодиётда банд бўлган жисмоний ва юридик шахсларга солиқ тўлаш муддати кечиктирилди, айрим субъектлар эса жорий йил охиригача солиқ тўловидан озод этилди. Тадбиркорлик субъектлари ва корхоналарга қатор имтиёзлар тақдим этилди, айрим қарздорликлар кечиктирилди, дебиторлик қарздорлик учун жарималар қўллаш тўхтатилди, аудиторлик текширишлар йил охиригача бекор қилинди, коронавирус пандемияси туфайли кўрилган талофатларни камайтириш бўйича яна бошқа бир қатор енгилликлар берилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йилнинг 8 апрель куни ўтказган видеоселектор йиғилишида томорқачиликни ривожлантириш озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, аҳоли бандлиги ва даромадини оширишнинг муҳим манбаи эканини таъкидлади, “бундай

даврда томорқани қаровсиз ташлаб қўйиш хиёнат деб баҳоланиши керак”, деб таъкидлади.

Иқтисодиётимизнинг макроиқтисодий кўрсаткичларидан бири мамлака ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ) бўлиб ҳисобланади. Мамлакатимизда ЯИМни шакллантириш муаммоси, унинг таркибий тузилиши билан боғлиқ бўлмоқда. Маълумки, мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасининг ЯИМни яратишдаги ўрни ва роли сезиларли даражада бўлиб, қарийб унинг ярмини ташкил қиларди. Ҳозирги кунда хизматлар соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши ўртача 35 фоиздан юқори бўлсада, фаолияти чекланган хизмат турларининг ушбу кўрсаткичдаги улуши 10 фоизни ҳам ташкил этмайди. Хизмат кўрсатишнинг пасайиши талабнинг таклифга нисбатан юқорилигини таъминлайди, бу эса нархлар мувозанатига ҳам салбий таъсир ўтказди. Иқтисодий пасайиш ҳолатининг давомий бўлиши ишсизлик муаммосининг янада кучайишига олиб келади, унинг даражасини оширади ва аҳолининг тўловга бўлган қобилияти кескин тушиб кетишига олиб келади.

Мамлакатимизда ЯИМни кўпайтириш муаммоси ҳал қилиш учун етакчи тармоқлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва аста-секинлик билан барча соҳаларнинг фаолиятини тиклаш ва уларни инновацион ривожлантиришга эришишдан иборатдир. Туризм соҳасининг мамлакат ЯИМда улуши кам бўлсада, унинг бошқа тармоқларга таъсири билан қўшиб қаралганда унинг салбий таъсири ҳам анчагина. Энди пандемия шароитида вужудга келган муаммоларга эътиборни қаратадиган бўлсак, булар биринчи галда ишсизлик муаммоси билан боғлиқдир.

Пандемия шароитида вужудга келган **ишсизлик муаммоси** Ўзбекистон Республикасида ҳам бошқа давлатлар қатори асосий муаммолардан бири ҳисобланади. Мамлакатимизда бандликни таъминлаш орқали ишсизликни қисқартиришга оид кенг қўламли ишлар амалга оширилиб келинмоқда. Мазкур масала мамлакатимиз миқёсида ва унинг ҳар бир ҳудуди бўйича ҳам кенг қўламли дастурлар тузилиб, уларнинг ижроси таъминланмоқда. Аммо шуларга қарамасдан бандлик муаммоси сақланиб қолмоқда. Чунки, ҳар йили 500 мингдан зиёд ёшлар меҳнатга қобилиятли аҳоли таркибига қўшилмоқда. Аммо яратилган янги иш ўринлари 350-400 мингтани ташкил қилади (6. 21). Агар аҳвол олдингидек сақланиб қоладиган бўлса, ишсизлар сони йилдан-йилга ортиб бораверади.

Пандемия шароитида ушбу муаммо янада кескинлашди. Бу нималар эвазига пайдо бўлганлигига эътиборни қаратадиган бўлсак, мазкур масала ҳам ўзига хос хусусиятларга эга бўлди. Биринчидан, жуда кўп корхоналар бошқа мамлакатлардаги каби ўз фаолиятини тўхтатди. Айниқса туризм, овқатланиш хизматлари, маиший каби хизматлар. Иккинчидан, ташқарида ишлаб юрган юртдошларимиз қайтиб келди ва

уларнинг яна орқага қайтиб кетишга имконияти чекланиб қолди. Бу ерда тайёр иш жойлари улар учун атайлаб сақланиб турган эмас эди. Янги иш ўринларини яратишнинг ҳам имконияти чекланган эди. Учинчидан, ҳар йили минглаб янги меҳнатга қобилиятли аҳоли етишиб чиқади. Буларнинг ҳаммасига янги иш ўринлари керак бўлади. Мавжуд иш жойлари тўхтаб турган бир паллада буларга янги иш ўринларини очиб, иш билан таъминлаш имконияти ҳам чекланган эди.

Мамлакатимизда фаолият кўрсатиб турган ходимларнинг ишсиз бўлиб қолиш жараёни асосан хизмат кўрсатиш соҳаларида кескин намоён бўла бошлади, яъни хизмат кўрсатиш соҳалари – авиация, темир йўл, туризм, меҳмонхоналар тармоғи, овқатланиш ва бошқалар фаолияти деярли тўхтаб қолиши оқибатида иш ўринларида муаллақ ҳолатни вужудга келтирди. Соҳа мутахассисларининг фикрича, пандемия шароитида мажбурий “иқтисодий таътил”лар туфайли хизматлар соҳасининг айримларида хизмат кўрсатиш анча чекланди. Ўзбекистонлик меҳнат муҳожирларнинг 3 миллионга яқини Россия ва Қозоғистонда фаолият юритиши, ушбу давлатларда ҳам ҳозирги вақтда пандемиянинг таъсири туфайли, ишсизликнинг юзага келиши натижасида уларнинг маълум қисми ватанимизда эканлиги, чегараларнинг ёпилиши, ишчи кучи миграциясининг тўхталишига олиб келиши иқтисодий жараёнларга янада салбий таъсир кўрсатади. Қолаверса, Ўзбекистонда яшаётган 12-15 фоиз ёки 4-5 миллион аҳоли камбағаллик даражасида яшаётганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим (4, 7). Буларнинг ҳам аксарият қисми муносиб иш ўринларига эга бўлмаганлар ва ишсизлардан иборатдир. Булардан ҳам кўриниб турибдики, ишсизлик муаммоси глобал муаммолар қатори мамлакатимизда ҳам ўзининг ечимини кутаётган, ечилиши унча осон кечмайдиган муаммолардан биридир.

Мамлакатимизда ишсизлик муаммосини ҳал қилиш ўта муҳим масалалар сирасига киради. Жаҳон банкининг камбағаллик даражаси бўйича минимал нормадан келиб чиқадиган бўлсак, бир киши бир кунда 19,3 минг сўм ўрта ҳисобда топиши лозим экан. Агар оилади 3 киши бўлса, уларнинг бир кунлик минимал даромади 57,9 минг сўмни ташкил қилиши лозим. Кўриниб турибдики, мамлакатимиз аҳолисининг ўрта ҳисобда 12-15 фоиз аҳолиси камбағал яшашади. Буларнинг даромади таъкидланганидек, бир кунда 19,3 минг сўмдан кам. Бунда шуни инобатга олиш жоизки, оилада 5 киши истиқомат қилса, уларнинг иккитаси ишлайдиган бўлса, ўрта ҳисобда шу оилага 96,4 минг сўм керак бўлади. Агар икки киши ишласа, камида 50,0 минг сўмдан топишига тўғри келади. Бундан кам бўладиган бўлса, оилалар қашшоқ оилалар сафига кириб қолади (5, 14). Бундай ҳолатга барҳам бериш учун биринчи галда ишсизлик муаммосини ҳал қилиш лозим бўлади.

Яна бир муҳим жиҳат, ҳозир мамлакатимизда пенсионерлар сони ва уларнинг аҳоли таркибидаги улуши ўсиб бормоқда. Бу аҳоли

фаровонлигининг ошаётганлигидан, инсонларнинг ўртача яшаш умрининг узаяётганлигидан далолатдир. 2014 йилда барча аҳоли ўртасида пенсионерларнинг улуши 8,7 %ни ташкил қилган бўлса, 2019 йилга келиб 10,9 %ни (6, 24), 2021 йилнинг бошида 11,0 %ни ташкил қилмоқда.

Озиқ-овқат муаммоси мамлакатимизни четлаб ўтган эмас. Ушбу муаммо мамлакатимизда коронавирус пандемиясининг таъсири натижасида юзага келадиган нозик муаммолардан биридир. Бунинг анча сабаблари бор, албатта. Биринчидан, карантин пайтида ишнинг нисбатан “тўхтаб” қолиши бўлса, яна бир муаммо халқаро алоқаларнинг узилиши, чегараларнинг ёпилиши, ташиш хизматларининг пасайиши, товар ва хизматларнинг алмашинуви билан боғлиқдир. Бир қатор давлатларда эпидемиолигик вазият ва карантин қишлоқ хўжалик ишларини батамом тўхтатиб қўйди. Дунёнинг кўпгина давлатлари озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш мақсадида кўпгина маъмурий ва иқтисодий чекловларни қўлламоқда. Натижада бизнинг ҳамкорларимиз ҳам маҳсулотларини бизга ҳам сотишни тўхтатиб қўйди.

Жумладан, Россия бугдойини 1 июлгача четга олиб чиқишни тақиқлади. Россия бошқа донли маҳсулотлар – жавдар, арпа ва маккажўхори экспортини ҳам вақтинча тўхтатди, буни мамлакат ички эҳтиёжларини қондириш зарурияти билан изоҳлайди. Қозоғистон қўшнилари – Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон ва Афғонистонга 1 августгача ҳар ой 200 минг тонна бугдой, 60 минг тонна ун экспорти квотасини жорий этди. Евро Осиё Иқтисодий Иттифоқи ҳудудидан ташқарига пиёз, саримсоқ, жавдар, шолғом, гуруч, ёрма, ғалла-дон, қорабугдой, тарик, бутун донли ун, тозаланган гречка, соя дуккаклари, кунгабоқар уруғларини олиб чиқиш 30 июнга қадар тақиқланди. Ушбу маҳсулотларнинг асосий ишлаб чиқарувчилари - Россия ва Қозоғистон бўлишади. Украина эса жорий йилнинг 1 июлига қадар гречкани экспортга чиқаришни тақиқлади. Осиё давлатлари дуккакли маҳсулотлар ва гуруч экспортига квота белгилади. Умуман олганда барча давлатларда ичкарида озиқ-овқат муаммосини ҳал қилишнинг чора-тадбирлари ишлаб чиқиладиган бўлади. Бундай шароитда Ўзбекистон қандай йўл тутиши керак, ушбу муаммоларни ҳал этиш учун нима қилиш лозим ва яна нима ишларни амалга ошириш мумкин, деган савол кўндаланг бўлиб турибди.

Ишсизлик ва озиқ-овқат хавфсизлиги билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш йўлларидан бири – бугунги кунда **томорқадан самарали фойдаланиш** ва ички туризмни ривожлантириш билан боғлиқдир. Бугунги кунда ҳукумат томонидан томорқадан янги лойиҳаларни амалга ошириш учун давлат бюджети томонидан 350 миллиард сўм ажратилди, “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастури, мева-сабзавот ва чорвачилик маҳсулотлари етиштириш ҳажмини 2 баробарга ошириш, қорамол боқиш бўйича оилавий кооперация фаолиятини йўлга қўйиш, ҳар оилани парранда боққан даври учун 500 минг сўмдан

рағбатлантириш каби вазифалар ижроси бўйича амалий чора-тадбирлар кўрилатганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим (4, 7-8).

Мамлакатимизда озиқ-овқат ва ишсизлик муаммосининг ечишнинг ҳозирги пайтдаги энг оддий ва қулай йўлларида бири ҳам томорқадан унумли фойдаланиш, қишлоқ хўжалиқ маҳсулотлари етиштириш билан бирга ички ва экологик туризмни ривожлантириш ҳисобланади. Албатта, бутун мамлакат аҳолисининг ҳаёти уйда кечаётган бир пайтда тўқ яшашнинг муҳим омиллардан бири қишлоқ жойларида томорқа ва қишлоқ хўжалигидан фойда олишдан бошқа яна нима бўлиши мумкин? Томорқада меҳнат қилинса, биринчи навбатда, маҳаллий ва ишсиз аҳоли банд бўлади. Иккинчидан эса, оилага кўшимча даромад келади. Келмаганда ҳам, ўзини-ўзи қишлоқ хўжалиқ маҳсулотлари, яъни озуқа маҳсулотлари билан таъминлайди. Россия, Қозоғистон ва бошқа давлатлардан келган меҳнат муҳожирларимизнинг асосий қисми қишлоқ жойлардаги аҳоли таркибига киради. Давлатлар ўртасидаги чегараларнинг ёпиқлиги, халқаро ишчи кучи миграциясининг вақтинчалик инобатга олинганлигини ҳисобга олиб, томорқадан унумли фойдаланиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш жараёнида вақтинчалик ишсиз ҳисобланган меҳнат муҳожирлари ҳам фаол қатнашса мақсадга мувофиқ бўлади.

Мухтарам Президентимиз 2020 йил 8 апрелда Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, томорқачиликни ривожлантириш масалалари бўйича, 14 апрель куни эса ушбу масалани янада чуқурлаштириш ҳамда озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини янада оширишга қаратилган видеоселектр ўтказиб, қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат соҳаси вакиллари учун ушбу инқироз катта синов бўлиши билан бирга, кенг имкониятлар даври эканлигини ҳам қайд этди. Бу борада кечиктириб бўлмайдиган чораларни кўриш йўллари ҳам кўрсатиб берилди. Зеро, мамлакатимиз аҳолиси, вақтинча карантин сабабли уйда ўтиргани билан озиқ-овқат истеъмолини чекламайди. Булардан келиб чиқиб, Давлатимиз раҳбари томонидан қишлоқ хўжалиқ соҳасига алоҳида эътибор қаратди. Бу бежиз эмас албатта, чунки озиқ-овқатга бўлган эҳтиёжнинг 80 фоиздан ортиқроғини айнан шу соҳада етиштирилади.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги муҳим соҳа сифатида мамлакатимизда аҳолининг даромадларини ошириш, бандлигини таъминлаш, озиқ-овқат хавфсизлигини тўлиқ бартараф қилиш билан бирга, мева ва сабзовотларни хорижий мамлакатларга экспорт қилишдек катта имкониятларга ҳам эга. Чунки соҳа ходимларининг ўз кучларини тўлиқ сафарбар қилиб ишлаши, иш натижаси бўйича чексиз манфаатдорликка эга бўлиши учун ҳамма имкониятлар яратилиб берилган. Бунга эришиш учун жорий йилда қишлоқ хўжалиқ маҳсулотларини, айниқса мева-сабзавот ва картошкаларни етиштириш

ҳажмини икки баробар ошириш зарурлиги Президентимиз томонидан бир неча бор видеоселекторларда ўқтирилиб келинмоқда.

Муаммоларнинг ечимлари ва тавсиялар. Мамлакатимизда пандемия вужудга келтирган иқтисодий инқирозни юмшатиш, бир қанча соҳаларни жонлантириш бўйича қабул қилинаётган фармон ва қарорларда аҳоли, айниқса қишлоқ хўжалик ходимлари олдида бир қанча устувор вазифаларни қўйди. Бу вазифалар қанчалик мураккаб бўлмасин, кечиктириб бўлмайдиган вазифалар эканлиги ҳам қайд этилмоқда. Буларни умумлаштириб, қуйидагиларни таъкидлаш мумкин.

Биринчидан, мамлакатимизда мавжуд суғориладиган ва экин экиладиган ерлардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш кераклиги, бирор қарич ер ҳам бекор ва безътибор қолмаслигига эришиш лозим. Ҳар бир қарич ердан имкон қадар уч марта, бўлмаса икки марта ҳосил олиш чораларини кўришга тўғри келмоқда. Бунга қандай эришиш чоралари ҳам аниқ кўрсатиб берилди ва бу борада намунали ишлар қилинмоқда. Аммо ушбу ишни самарали ташкил қилишда бутун мамлакатимизда аҳолининг барча қатлами бунга катта аҳамият берилиши лозим бўлмоқда..

Иккинчидан, ҳар бир ҳудудга мос экинларни экиш, янги ҳосилдор навларни етиштириш, имконияти бор жойларда замонавий инновацион технологияларга асосланган иссиқхоналарни кўпайтириш, томорқадан самарали фойдаланиш масаласи ҳам кун тартибидаги муҳим ва устувор вазифалар сифатида белгилаб берилган. Бу борада ҳам қилинадиган ишларни бутун мамлакатимиз бўйлаб оммалаштириш лозим. Бу ерда турли инновацион технологиялардан фойдаланишни йўлга қўйиб, ушбу тажрибаларни оммалаштириш чоғида ички туризмни ҳам ривожлантириш имкониятлари яратилади.

Учинчидан, ҳосилдор ва сермахсул чорва молларини кўпайтириш ҳам бутунги куннинг кечиктириб бўлмайдиган вазифалари сирасига киришини таъкидлаб, хориждан келтирилган, мамлакатимизга мослаштирилган чорва молларини барча ҳудудларга тарқатиб, тегишли маҳсулдорликни кўтаришга эришиш омилларига ҳам эътиборни қаратиш лозимлиги ҳам ўта долзарб масалалар сирасига киради. Ушбу тадбирларни ҳам тегишли тарзда йўлга қўйиб, ушбу тажрибаларни оммалаштириш учун тажрибаларни ўрганиш ва экологик туризмни ҳам ривожлантириш имкониятлари яратиш мақсадга мувофиқдир.

Тўринчидан, янги ерларни ўзлаштириш, уруғчиликни ривожлантириш, четдан олиб келинаётган уруғларни ўзимизда етиштириш ва минерал ўғитларни шуларга мос ҳолда ишлаб чиқариш масаласига ҳам алоҳида аҳамият берилиши лозимлиги ҳам устувор вазифалардан биридир. Янги ерларни фақат экинлар учун эмас, бир қисmini туристик маскан сифатида ҳам ўзлаштиришга қаратиш, у ерда ҳам экологик уйларни барпо қилишга ҳам катта аҳамият бериш лозим. Шу

йўл билан озиқ-овқат хавфсизлиги билан бирга ишсизлик муаммолари бир вақтнинг ўзида ҳал бўлиш имконияти яратилади.

Бешинчидан, мамлакатимизга импорт қиладиган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, айниқса ғалла ва бошқа маҳсулотлар ўрнини қоплаш билан бирга, уларнинг ўрнига мева-сабзавот маҳсулотларини экспорт қилиш масаласи ҳам устувор вазифалардан бири эканлигини ҳам инобатга олган ҳолда фаолият олиб бориш чораларини кўриш лозим. Бунинг учун ишлаш, ишлаганда ҳам самарали, илм-фанга таянган ҳолда ишлаш кераклиги кун тартибига қўйилган муҳим масалалардан биридир. Бунда фан, таълим ва амалиёт интеграциясини яратишни тақозо қилади.

Олтинчидан, чорва молларига озуқа, қишлоқ хўжалик экинларига минерал ўғитларни ҳам етиштириш масаласига алоҳида аҳамият берилмоқда. Шу билан бирга, алоҳида эътибор ихтисослашган хўжаликларни ташкил қилишга ва улар фаолиятини ривожлантиришга қаратиш мақсадга мувофиқдир. Бундай корхоналардан самарали фойдаланиш учун ҳам буларда инновацион ва рақамли технологиялардан фойдаланишни йўлга қўйиш лозим. Бундай объектлар биринчидан ҳам тажриба майдони сифатида ўрганилиши лозим бўлса, иккинчидан туристик объект сифатида ҳам фойдаланиш мумкин бўлади. Бундай объектлар Янги Ўзбекистоннинг янги туристик объектлари сифатида ўзларини намоён қилади.

Еттинчидан, яна бир муҳим устувор вазифалардан бири уй шароитида банд бўлишга қаратилган бир қанча ишларни, хусусан, қорамол боқиш ва чорвачиликнинг бошқа турларини ҳам ривожлантириш, парандачилик, балиқчилик, ипакчилик, асаларичилик, касаначилик каби ишларни амалга ошириш лозимлигига ҳам алоҳида аҳамият берилиши керак бўлган чоралардан биридир. Бунда одамларни ўзини-ўзи иш билан таъминлаш тамойили асосида фаолият кўрсатишга йўналтириш лозимдир. Ҳозирги шароитда ўзини ўзи иш билан банд қилиш учун жуда катта имкониятлар очилди. Бу борада 2019 йил 5 мартда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2019 йилда аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш ўринларини ташкил этиш бўйича давлат буюртмаси тўғрисида» ПҚ-4227-сонли қарори, ушбу қарорнинг ижросини таъминлашга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 9 июлда “Ўзини ўзи банд қилган фуқароларга вақтинчалик меҳнат гувоҳномаси бериш тартиби тўғрисида”ги 566-сонли қарорлари қабул қилинди. Ушбу қарорда ўзини ўзи банд қилиш ҳисобига ўзини меҳнат даромади билан таъминлайдиган шахсларнинг меҳнат фаолиятини тартибга солиш мақсад қилиб олинган эди. Бунга мувофиқ 2019 йил 1 сентябрдан бошлаб ўзини ўзи банд қилган фуқароларга вақтинчалик меҳнат гувоҳномалари, уларнинг эгаларига меҳнат стажини ҳисобга олиш ва рағбатлантирувчи имтиёзлардан фойдаланиш ҳуқуқи берилишини назарда тутадиган тартиб жорий қилиди.

Саккизинчидан, барча тадбирларни молиялаштириш, имкон қадар тадбиркорларнинг, шу жумладан туризм билан шуғулланувчиларнинг ҳам ўз маблағлари ҳисобидан, етишмаган жойларда тижорат банклари маблағларидан самарали фойдаланиш механизмини янада такомиллаштириш ҳам муҳим масалалар сифатида қаралмоқда. Ушбу имкониятлардан ҳам самарали фойдаланишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ. Чунки, иқтисодиётни, шу жумладан туризм соҳасини тиклаш бўйича жуда катта бюджет маблағлари ва хорижий кредитлар йўналтирилган.

Келгуси тадқиқот йўналишлари. Мамлакатимизда келажакда ички ва қирувчи туризм билан бирга зиёрат туризмнинг ривожланиши кутилмоқда. Буларни инобатга олиб қуйидаги йўналишларда тадқиқотлар олиб бориш мақсадга мувофиқ. Буларга:

Биринчидан, зиёрат туризмида туристлар асосан мусулмон мамлакатларидан ташриф буюрадилар. Шу туфайли зиёрат туризмнинг ўзига хос хусусиятлари ва уни ривожлантириш ҳамда самарадорлигини ошириш масалалари муҳим аҳамият касб этади. Буни инобатга олиб, бир қанча тадқиқотлар мамлакатимизда ва унинг алоҳида ҳудудларида зиёрат туризмни ривожлантиришга бағишланиши мақсадга мувофиқ. Мазкур туризм “Ҳалол стандарт”ларга мос озиқ овқат ва бошқа истеъмол товарларини талаб қилади. Бу борада қатор тадқиқотлар олиб борилиши мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, мусулмон мамлакатларидан келадиган туристларнинг талабларини ўрганадиган алоҳида социологик сўровларга асосланган тадқиқотлар ўтказиб, балки улар учун алоҳида талабларга жавоб берадиган меҳмонхоналар ва бошқа яшаш масканларини барпо қилиш бўйича таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқиш ҳам мақсадга мувофиқдир.

Учинчидан, туризм соҳасини ўз-ўзидан ривожлантириб бўлмайди. Унга жуда катта инфратузилма ва ёндош тармоқлар субъектлари лозим бўлади. Шу туфайли туристик масканларни янгидан барпо қилишда ушбу масалаларни лойиҳадан бошлаб, охиригача етказиш бўйича тадқиқотлар ҳам долзарб бўлиб ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда мамлакатимизда олиб борилаётган одилонга сиёсат туфайли, бугунги такликали кунларда ҳам хавотирга ҳеч қандай ўрин қолдирилмаяпти. Бор имкониятларимизни ишга солган ҳолда халқимизни бугунги кунидан ҳам рози бўлиб, қийинчилик паллада шукур қилиб, бундай вақтни енгил учун сабр қилиб яшашга чорламоқда. Аммо бирор киши, миллатидан, динидан, фуқаролигидан қатъи назар, бугун мамлакатимиз раҳбари ва ҳукумати эътибордан четда қолаётган эмас. Шунинг ўзи ҳам жамиятимизнинг инсонпарварлигидан далолат бериб турибди. Бундай мамлакатни бутун дунёга тараннум қилиш учун ҳам туризмни ривожлантиришга катта аҳамият бериш лозим бўлмоқда.

Адабиётлар рўйхати:

1. <https://www.unwto.org/ru/news/unwto-underscores-tourisms-importance-for-covid-19-recovery-in-meeting-with-the-king-of-spain>
2. UNWTO. International Tourism Highlights. 2019. стр. 3-8
3. <https://www.interfax.ru/world/703736>
4. Пардаев М.Қ., Эштаев А. Пандемия шароитида иқтисодиёт: муаммолар ва уларнинг ечимлари хусусида.// “СЕРВИС” илмий-амалий журнали. 2020. Махсус сони. – 5 бет.
5. Пардаев М.Қ. Пардаев О.М. Камбағалликни баҳолаш ва уни камайтириш йўллари. Илмий-услубий тавсия. Самарқанд, СамИСИ – 2020. – 68 бет.
6. Пардаев М.Қ. Пардаев О.М., Пардаева О.М. Ўзини ўз банд қилиш йўллари. Илмий-услубий тавсия. Самарқанд, СамИСИ – 2020. – 72 бет.

Геворгян Ольга Игоревна

Gevorgyan Olga Igorevna

Томский государственный университет;

аспирант кафедры [стратегического менеджмента и маркетинга](#)

Института экономики и менеджмента;

Нехода Евгения Владимировна

Nehoda Evgeniya Vladimirovna

Томский государственный университет;

д-р экон. наук, профессор; директор Института экономики и менеджмента; зав. кафедрой [стратегического менеджмента и маркетинга](#);

iem@mail.tsu.ru

УДК [331.5](#)

**ФЕНОМЕН АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ В УСЛОВИЯХ
ТРАНСФОРМАЦИИ РЫНКА ТРУДА**

Аннотация: На основе анализа трендов в области рынка труда и занятости выделена новая разновидность занятости – альтернативная занятость, даны характеристики альтернативных сотрудников и их отличительные особенности в сравнение с традиционными работниками. Обосновано, что численность альтернативной рабочей силы в мире неуклонно растет, Россия не является исключением. Однако в силу определенной специфики альтернативной занятости альтернативные сотрудники подвержены наибольшему социальному риску, наименее социально защищены. Во избежание затяжных негативных социальных последствий альтернативной занятости, а также для достижения целей достойного труда необходимо разрабатывать институциональные механизмы регулирования альтернативной занятости и формировать условия для достойного труда альтернативных сотрудников.

МУНДАРИЖА:

1. Кишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш
Хомитов Комилжон Зоитович
2-14
2. Poverty as a socio-economic phenomenon
Мансурова Наргиза Шамсидиновна
Норбоев Аллаор Исмоилович
14-24
3. Истеъмол маданиятининг методологик асослари
А.Н.Низамов
А.М.Амиров
24-33
4. Целевая комплексная программа развития сельского рынка труда
Холмунинов Шайзак Рахматович
33-46
5. Globallashuv jarayonida bilimlarni boshqarishning dolzarb masalalari
Бабакулов Бахромкул Маматкулович
Мирзаходжаев Алишер Ботирович
Умурзокова Дильноза Эгамбердиевна
46-53
6. Пандемия шароитида ўзбекистон иқтисодиёти ва туризм соҳасидаги муаммолар ва уларнинг ечимлари ҳақида
Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич
Эштаев Алишер Абдуғаниевич
53-65
7. Феномен альтернативной занятости в условиях трансформации рынка труда
Геворгян Ольга Игоревна
Нехода Евгения Владимировна
65-79
8. Специфика анализа и оценки конкурентоспособности туризма в Узбекистане
Усманова Дилафруз Каршиевна
79-89
9. Directions of improving marketing strategies in industrial enterprises
Эрназаров Ортик Эшназарович
89-115
10. Ta'lim va inson kapitali
Юлдашев Шамсиддин Киямиддинович
Муллаева Мехрангиз Актам кизи
115-124
11. Ижтимоий-иқтисодий тараққиёт босқичлари хусусида айрим фикр-мувоҳозалар
Мухаммедов М.М
Мухаммедова З.М
124-135
12. Агрохизматлар кластерини ривожлантиришнинг инновацион фаоллиги ва мутаносиблигини таъминлашнинг услубий жиҳатлари

Мирзаев Кулмамат Жонузокович Азизкулов Бахтиёр Хушвактович
135-144
13. Инсон ресурсларини ривожлантириш ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг бош омили
Насимов Дилмурод Абдуллоевич Артиков Зокир Сайфиддинович
145-153
14. Сервис корхоналарида хизмат кўрсатиш сифатини ошириш
Арабов Нурали Уралович Артиков Зокир Сайфиддинович
153-164
15. Инклюзивная институциональная среда как важный фактор устойчивого развития экономики и предпринимательства
Камилова Н.А. Насимов И.Х.
164-176
16. Innovative education in the digital economy (experience of foreign countries)
Раббимов Мухриддин Мусокул ўғли
177-181